

Michał Najman

**POZAKODEKSOWE OKOLICZNOŚCI
WYŁĄCZAJĄCE ODPOWIEDZIALNOŚĆ KARNA
ZA ZNIEWAŻENIE ZWŁOK LUB GROBU**

WPROWADZENIE

Przestępstwo zniewagi zwłok lub grobu od zawsze budziło kontrowersje wśród rozważań doktryny [Barcik i Pilarz 2016, 87-105; Kulesza 1984; Stefański 2004, 19-28; Rybak 2014, 99-105; Jankowski i Klonder 2015; Morciniec 2009, 78-92; Strauss 2012; Paprzycki 2008, 81-90]. Problematyczne jest nie tylko określenie jego znamion, ale również przedmiotu czynności wykonawczej, a także przedmiotu ochrony, jak np. czy nienaruszalność zwłok/nienaruszalność grobu mieści się w przedmiocie ochrony przestępstwa znieważenia, tj. czy przedmiot ochrony przestępstwa znieważenia z art. 216 *Kodeksu karnego*¹ (cześć) jest taki sam dla przestępstwa znieważenia zwłok, szczątków ludzkich lub grobu (art. 262 § 1 k.k.) [Najman 2020, 124-27]. Innymi słowy, czy cześć (reputacja) pozostaje chroniona prawnie także po śmierci. Kwestią sporną pozostaje również określenie skutkowości przestępstwa zniewagi zwłok lub grobu, a więc wskazanie, czy warunkiem koniecznym pociągnięcia sprawcy do odpowiedzialności

---

MGR MICHAŁ NAJMAN – Uniwersytet Łódzki; adres do korespondencji: ul. Stefana Kopcińskiego 8/12, 90-033 Łódź, Polska; e-mail: michalek5558@wp.eu; <https://orcid.org/0000-0001-8207-8458>

¹ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. *Kodeks karny*, Dz. U. z 2022 r., poz. 1138 z późn. zm. [dalej: k.k.].

karnej z art. 262 § 1 k.k. jest wystąpienie skutku, a jeśli tak, to na czym ów skutek miałby polegać [Tenże 2022, 53-55; Kulesza 1984, 78]. Powyższe jeszcze bardziej komplikuje dwutorowość ochrony zwłok ludzkich, tj. ochrony pozostałości fizycznych człowieka oraz pośmiertna ochrona dóbr niematerialnych².

Odpowiedzialność za znieważenie zwłok lub grobu nie jest jednak ograniczona jedynie przesłankami pozytywnymi. Istnieje szereg uwarunkowań konstytuujących niepodleganie karze za czynności sprawcze wypełniające znamię znieważenia (rozkopanie grobu, okaleczenie lub rozczłonkowanie zwłok, wystawienie zwłok na widok publiczny).

Okoliczności wyłączające odpowiedzialność karną podzielić można analogicznie do elementów struktury przestępstwa z art. 1 k.k. Będą to okoliczności wyłączające czyn, bezprawność (kontratypy) i winę. Okolicznościami wyłączającymi czyn są odruchy bezwarunkowe, czynności nieopanowalne, przymus fizyczny, czynności zautomatyzowane i czynności nieświadome. Do kontratypów (powszechnych) zalicza się obronę konieczną, stan wyższej konieczności, dozwolone ryzyko, dozwoloną krytykę, działanie w ostatecznej potrzebie, działanie artystyczne, działanie w ramach szczególnych uprawnień i obowiązków, zgodę pokrzywdzonego, karcenie małoletnich, ryzyko sportowe, czynności lecznicze, zwyczaj [Mozgawa 2016, 252]. Do szczególnych kontratypów w stosunku do przestępstwa zbezczeszczenia zwłok wymienić należy: ekshumację, sekcję zwłok, zgodę przekazania zwłok do celów naukowych, zgodę pokrzywdzonego na pobranie narządów. Okolicznościami wyłączającymi winę są: nieletniość, niepoczytalność, błąd, stan wyższej konieczności oraz rozkaz wojskowy. Zarówno wskazane wyżej kontratypy (powszechne) i okoliczności wyłączające winę zostały szczegółowo opisane w literaturze i nie ma potrzeby powielania tu poglądów doktryny i orzecznictwa³. W dalszej części wywodu omówione zostały jedynie szczególne kontratypy odnoszące się do zbezczeszczenia zwłok ludzkich lub miejsca ich spoczynku.

² Szerzej zob. Mazurkiewicz 2010.

³ Szerzej zob. Bojarski 1977, 150-52; Gardocki 1990; Hofmański i Satko 2002; Kozłowska-Kalisz 2016, 188-98; Mozgawa 2016, 252-306.

1. EKSHUMACJA

Ekshumacja (łac. *ex* – z, *humus* – ziemia) znaczy wydobyć z ziemi. Nie musi obejmować wydobywania zwłok (dotyczy także prac archeologicznych⁴). W polskim kręgu kulturowym przez ekshumację rozumie się jednak przede wszystkim czynność wydobywania z ziemi zwłok ludzkich⁵. W ujęciu prawnym przez ekshumację rozumie się wydobywanie uprzednio pochowanych zwłok.

Ekshumacja w prawie polskim regulowana jest w art. 15 i 20 ust. 3 u.o.c.c.z oraz § 12 rozporządzenia Ministra Zdrowia z dnia 7 grudnia 2001 r. *w sprawie postępowania ze zwłokami i szczątkami ludzkimi*⁶, jak również w § 5 rozporządzenia Ministra Zdrowia z dnia 23 marca 2011 r. *w sprawie sposobu przechowywania zwłok i szczątków*⁷ oraz w art. 210 ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. *Kodeks postępowania karnego*⁸.

Ekshumację przeprowadza się na podstawie zarządzenia prokuratora (art. 210 k.p.k.) lub decyzji administracyjnej właściwego inspektora sanitarnego. Postępowanie o przeprowadzenie ekshumacji może być wszczęte z urzędu przez sąd, prokuratora (art. 210 k.p.k.) w formie zarządzenia (tzw. ekshumacja procesowa) lub inspektora sanitarnego (art. 15 u.o.c.c.z.) w formie decyzji administracyjnej (tzw. ekshumacja administracyjna/sanitarna⁹) lub na wniosek (tzw. ekshumacja prywatna).

Wniosek o przeprowadzenie ekshumacji mogą złożyć osoby uprawnione do pochowania zmarłego na podstawie art. 10 ust. 1 u.o.c.c.z. Wymaga on zatwierdzenia przez właściwego inspektora sanitarnego w formie zezwolenia w drodze decyzji administracyjnej. Prawo do złożenia wniosku o ekshumację nazywane jest również prawem do ekshumacji i stanowi dobro osobiste¹⁰. Decyzja zezwalająca lub odmawiająca przeprowadzenia ekshumacji jest zaskarżalna w zwyczajnym trybie przewidzianym w art. 127

---

⁴ Art. 19 ustawy z dnia 31 stycznia 1959 r. *o cmentarzach i chowaniu zmarłych*, Dz. U. z 2023 r., poz. 887 [dalej: u.o.c.c.z.].

⁵ Zob. sjp.pwn.pl/sjp/ekshumacja;2556200.html [dostęp: 30.03.2023].

⁶ Dz. U. Nr 153, poz. 1783 [dalej: p.z.s.].

⁷ Dz. U. Nr 75, poz. 405 [dalej: s.p.z.s.].

⁸ Dz. U. z 2023 r., poz. 289 z późn. zm. [dalej: k.p.k.].

⁹ Zob. archiwum.rp.pl/artypk/1166643-Pochowek-nie-daje-pewnosci.html [dostęp: 30.03.2023].

¹⁰ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 31 marca 1980 r., sygn. akt II CR 88/80, Lex nr 318287.

*Kodeksu postępowania administracyjnego*¹¹, natomiast zarządzenie sądu lub prokuratora zezwalające lub odmawiające przeprowadzenia ekshumacji jest niezaskarżalne, co jest obecnie przedmiotem skargi skierowanej do TK w sprawach tzw. ekshumacji smoleńskich¹². O zamierzonej ekshumacji należy zawiadomić inspektora sanitarnego (§ 12 ust. 2 p.z.s.) oraz zarządcę cmentarza (§ 12 ust. 7 p.z.s.). Niezawiadomienie odpowiednich organów jest naruszeniem u.o.c.c.z. i rozporządzeń wydanych na jej podstawie i jest sankcjonowane karą aresztu lub grzywny na podstawie art. 18 u.o.c.c.z.

Ekshumacja zwłok i szczątków jest dopuszczalna w okresie od 16 października do 15 kwietnia, chyba że właściwy powiatowy lub portowy inspektor sanitarny dopuści wykonanie ekshumacji w innym czasie. Ekshumację przeprowadza się w godzinach rannych (§ 12 ust. 1 i 2 p.z.s.).

Ekshumacją i przewozem zwłok lub szczątków ludzkich zajmują się uprawnione do tego celu podmioty prowadzące działalność oznaczoną zgodnie z PKD 96.03.Z, tj. pogrzeby i działalność pokrewna¹³. Ekshumacja przeprowadzona przez inny podmiot będzie realizować znamiona przestępstwa z art. 262 § 1 k.k. Sposób postępowania z wydobytymi zwłokami szczegółowo opisuje § 12 ust. 3-6 p.z.s. oraz § 5 ust. 1-6 s.p.z.s.

Ekshumacja w prawie polskim jest kontratypem przestępstwa z art. 262 § 1 k.k. Jest to instytucja bardzo sformalizowana i może zostać przeprowadzona wyłącznie przez podmioty wskazane w przepisach szczególnych. Jest to kontratyp indywidualny zarówno w zakresie przedmiotowym, jak i podmiotowym. Warto podkreślić, iż sąd lub prokurator mogą zarządzić ekshumację jedynie w celu oględzin lub otwarcia zwłok. Przyjąć zatem należy, iż zarządzenie ekshumacji w innym niż wskazane celu może realizować znamiona z art. 262 § 1 k.k.

---

¹¹ Ustawa z dnia 14 czerwca 1960 r. *Kodeks postępowania administracyjnego*, Dz. U. z 2023 r., poz. 775 [dalej: k.p.a.].

¹² Zob. prawo.gazetaprawna.pl/artykuly/1032361,tk-rozstrzygnie-o-konstytucyjnosci-niemoznosci-zaskarzenia-decyzji-o-ekshumacji.html [dostęp: 30.03.2023].

¹³ Zob. www.klasyfikacje.gofin.pl/pkd/15,2,1639,pozostala-indywidualna-dzialalnosc-uslugowa.html#96 [dostęp: 30.03.2023].

2. SEKCJA ZWŁOK

Sekcja z łac. *sectio* znaczy tyle co cięcie, rozcięcie, operacja¹⁴. Sekcja zwłok to w rozumieniu słownikowym operacja na zwłokach. W praktyce przez sekcję zwłok rozumie się dokonanie oględzin zewnętrznych i wewnętrznych zwłok w celu ustalenia przyczyny śmierci¹⁵.

Warunki i procedura przeprowadzenia sekcji zwłok regulowane są w art. 31 i 32 ustawy z dnia 15 kwietnia 2011 r. o *działalności leczniczej*¹⁶, w art. 209 k.p.k., w art. 43 § 2 ustawy z dnia 5 grudnia 1996 r. o *zawodach lekarza i lekarza dentysty*¹⁷, w art. 33 ust. 2 pkt 6 ustawy z dnia 5 grudnia 2008 r. o *zapobieganiu oraz zwalczaniu zakażeń i chorób zakaźnych u ludzi*¹⁸. W doktrynie wyróżnia się cztery rodzaje sekcji zwłok: sądową, naukową, sanitarną i prywatną [Grzegorzcyk 2014, 249-60].

Ustawodawca w art. 31 ust. 2 d.l. statuuje możliwość wniesienia sprzeciwu do przeprowadzenia sekcji na zwłokach własnych lub na zwłokach osoby, której jest się przedstawicielem ustawowym. Prawo do złożenia sprzeciwu ma osoba zmarła przed śmiercią lub jej przedstawiciel ustawowy. Sprzeciw jest skuteczny jedynie w stosunku do sekcji naukowej i prywatnej.

Sądowa sekcja zwłok jest regulowana w art. 209 k.p.k. Przeprowadza się ją jedynie na podstawie zarządzenia sądu lub prokuratora (w postępowaniu sądowym sąd wydaje postanowienie o otwarciu zwłok [tamże, 254]). Sąd lub prokurator jest obowiązany wydać zarządzenie (postanowienie) o otwarciu zwłok, jeśli zachodzi podejrzenie przestępnego spowodowania śmierci. W tym przypadku sekcja zwłok musi zostać przeprowadzona, nawet jeśli osoba zmarła złożyła sprzeciw przed śmiercią. Sądową sekcję zwłok przeprowadza lekarz powołany jako biegły w obecności sądu lub prokuratora. Wskazanie przez prokuratora lub sąd w zarządzeniu o otwarciu zwłok osoby lub instytucji nieuprawnionej do tego może wypełniać znamię znieważenia i być podstawą odpowiedzialności z art. 262 § 1 k.k. Przeprowadzenie sekcji sądowej przez podmiot nieuprawniony (na podstawie zarządzenia sądu lub prokuratora) jest bezprawne i wypełnia dyspozycję przestępstwa zbezczeszczenia zwłok.

---

¹⁴ Zob. www.latin-dictionary.net/search/latin/sectio [dostęp: 30.03.2023].

¹⁵ Zob. a.umed.pl/zms/dokumenty/04%20Przepisy%20dotyczace%20sekcji%20zwlok.pdf [dostęp: 30.03.2023], s. 2-4.

¹⁶ Dz. U. z 2022 r., poz. 633 z późn. zm. [dalej: d.l.].

¹⁷ Dz. U. z 2023 r., poz. 605 z późn. zm. [dalej: d.l.l.].

¹⁸ Dz. U. z 2023 r., poz. 605 [dalej: z.z.c.z.].

Naukowa (anatomo-patologiczna¹⁹) sekcja zwłok jest przeprowadzana obligatoryjnie w przypadku, gdy przyczyny śmierci nie da się ustalić w sposób jednoznaczny, a osoba zmarła w szpitalu w rozumieniu art. 2 ust. 1 pkt 9 d.l. Ustawa nie określa, w jakiej formie ani kto ma wydać taką decyzję. W literaturze [Dercz i Rek 2014] wskazuje się, iż powinien to być kierownik będący lekarzem, lub jeśli nie jest lekarzem, to wskazany przez niego lekarz szpitala, jeśli osoba tam zmarła. W przypadku, gdy przyczyny śmierci nie da się ustalić w sposób jednoznaczny lekarz powinien obligatoryjnie zarządzić przeprowadzenie sekcji zwłok, niezależnie od miejsca zgonu. Anatomo-patologiczna sekcja zwłok, gdy nie ma charakteru obligatoryjnego, może zostać przeprowadzona na żądanie lekarza z urzędu lub na wniosek rodziny zmarłego, m.in. w celu wykazania, czy podczas leczenia zmarłego nie został popełniony błąd w sztuce lekarskiej [Liszewska 2004, 11]. W przypadku odmowy lekarza przeprowadzenia sekcji zwłok, rodzina zmarłego może zgłosić do właściwej prokuratury zawiadomienie o podejrzeniu popełnienia przestępstwa²⁰. Lekarz, z wyłączeniem lekarza dentystry, może uzależnić wystawienie karty zgonu od przeprowadzenia sekcji zwłok, na podstawie art. 43 ust. 2 d.l.l.

Sanitarną (sanitarno-administracyjną) sekcję zwłok przeprowadza się w przypadku, gdy jako przyczynę śmierci rozpoznano lub podejrzewano zakażenie lub zarażenie chorobą zakaźną²¹ w rozumieniu art. 2 pkt 3, 21, 32 z.z.c.z. na podstawie decyzji administracyjnej właściwego inspektora sanitarnego. Postępowanie może zostać wszczęte z urzędu lub na wniosek, np. lekarza, zgodnie z art. 61 k.p.a. Sanitarna sekcja zwłok nie ma charakteru obligatoryjnego. Od decyzji nakazującej jej przeprowadzenie przysługuje odwołanie na podstawie art. 127 i nast. k.p.a.

Prywatne sekcje zwłok nie są regulowane prawnie. Mogą być przeprowadzane przez podmioty prowadzące działalność oznaczoną zgodnie z PKD 96.03.Z, tj. pogrzeby i działalność pokrewną, na wniosek rodziny lub zakła-

---

¹⁹ Zob. a.umed.pl/zms/dokumenty/04%20Przepisy%20dotyczące%20sekcji%20zwłok.pdf [dostęp: 30.03.2023], s. 11.

²⁰ Zob. pomylkalekarza.pl/pacjent-zmarl-z-powodu-smierci-czyli-czemu-i-komu-sluzy-sekcja-zwlok/ [dostęp: 30.03.2023].

²¹ W literaturze niesłusznie wskazuje się również jako konieczny warunek przeprowadzenia sekcji sanitarno-administracyjnej nieznaną przyczynę zgonu, zob. a.umed.pl/zms/dokumenty/04%20Przepisy%20dotyczące%20sekcji%20zwłok.pdf [dostęp: 30.03.2023], s. 13.

du ubezpieczeniowego²². Wnioski wymagają zatwierdzenia prokuratora lub sądu, albo właściwego inspektora sanitarnego.

Sekcja zwłok jest kontratypem przestępstwa znieważenia zwłok. Ma ona charakter indywidualny podmiotowo i generalny przedmiotowo. Sekcję zwłok mogą przeprowadzić jedynie uprawnione do tego podmioty, na podstawie wydanych zgodnie z prawem dokumentów (postanowień, zarządzeń, decyzji). Sposób przeprowadzenia sekcji zwłok nie jest regulowany przepisami prawa. Istnieje jednak możliwość przekroczenia granic kontratypu poprzez przeprowadzenie sekcji zwłok w sposób nieliczący z godnością należną zmarłym.

3. WYKORZYSTANIE ZWŁOK DO CELÓW NAUKOWYCH

Przekazanie własnych zwłok do celów naukowych regulowane jest w art. 10 ust. 2 i 6 u.o.c.c.z. oraz rozporządzeniu Ministra Zdrowia z dnia 20 lipca 2009 r. *w sprawie trybu i warunków przekazywania zwłok do celów naukowych*²³. Jest ono dopuszczalne w dwóch sytuacjach. Po pierwsze, gdy osoba zmarła wyraziła na to zgodę w formie pisemnego oświadczenia (art. 10 ust. 6 u.o.c.c.z.). Po drugie, gdy zwłoki nie zostały pochowane przez podmioty uprawnione wskazane w art. 10 ust. 1 u.o.c.c.z., publiczna uczelnia medyczna albo publiczna uczelnia prowadząca działalność dydaktyczną i badawczą w dziedzinie nauk medycznych wystąpiła z uzasadnionym wnioskiem do właściwego starosty, a starosta w drodze decyzji administracyjnej wyraził na to zgodę. Zaznaczyć należy, że uprawnienie starosty do przekazania zwłok osoby zmarłej powstaje w chwili, gdy osoby uprawnione zrzekną się swojego prawa podmiotowego do pochowania zwłok konkretnej osoby zmarłej. Osoby te muszą zostać wcześniej poinformowane o zgonie. Przekazanie zwłok do celów naukowych wbrew woli podmiotów wskazanych w art. 10 ust. 1 u.o.c.c.z. nie stanowi przestępstwa z art. 262 k.k.

Przekazanie zwłok do celów naukowych jest kontratypem w postaci zgodny zmarłego na postępowanie z jego zwłokami w sposób mogący być kwalifikowany jako ich znieważenie. Nie oznacza to jednak dowolności w postępowaniu ze zwłokami przekazanymi do celów naukowych [Morciniec

---

²² Zob. migdalnekros.pl/uslugi/sekcje-zwlok/ [dostęp: 30.03.2023].

²³ Dz. U. Nr 129, poz. 1067.

2009, 88-91]. Część zachowań wobec zwłok, chociażby przeprowadzanych w celach naukowych, będzie stanowić ich znieważenie i podlegać karze na podstawie art. 262 § 1 k.k. Niesłusznie wskazują J. Barcik i L. Pilarz, jakoby handlowanie częściami zwłok (np. czaszkami ludzkimi) przez studentów medycyny nie stanowiło przestępstwa znieważenia zwłok [Barcik i Pilarz 2016, 94-95]. To, że strony umowy sprzedaży zwłok lub ich części nie mają zamiaru ich znieważania nie oznacza, że nie dochodzi do obiektywnego znieważenia zwłok. Istnieją bowiem czynności na tyle karygodne i szkodliwe społecznie, iż stanowią one przekroczenie granic kontratypu. Tak niewątpliwie jest w przypadku nielegalnego handlu zwłokami lub ich częściami²⁴. Wskazani autorzy niesłusznie zaznaczają też, iż nabywca zwłok lub ich części (tu: student medycyny) nie odnosił z danej transakcji korzyści osobistej, a więc nie realizował tym samym znamion przestępstwa z art. 44 ust. 1 ustawy z dnia 1 lipca 2005 r. o pobieraniu, przechowywaniu i przeszczepianiu komórek, tkanek i narządów²⁵. W sytuacji nielegalnego handlu zwłokami lub ich częściami art. 262 § 1 k.k. stanowi *lex consumpte* w stosunku do art. 44 ust. 1 wyżej wskazanej ustawy, czyli czyn sprawy pozostaje w pozornym zbiegu przepisów i na mocy zasady *lex consumens derogat legi consumpte* sprawca realizuje znamiona obu przestępstw, jednak mieszczą się one w dyspozycji przepisu przewidującego karę surowszą. Uznać przy tym należy, iż możliwość lepszego przygotowania się do egzaminów poprzez studiowanie nabytej części zwłok jest korzyścią osobistą.

Autorzy wskazują również, że zabranie fragmentów zwłok z uczelni lub prosektorium do domu nie stanowiło ich znieważenia [Barcik i Pilarz 2016, 95]. Zachowanie to stanowi wykroczenie na podstawie art. 18 u.o.c.c.z. w zw. z § 11 p.z.s. Wątpliwość budzi to, czy transportu zwłok w plecaku przez osobę nieuprawnioną nie kwalifikować jako ich znieważenia. Wątpliwe pozostaje, czy zgoda na wykorzystanie zwłok do celów naukowych obejmuje także zgodę na postępowanie ze zwłokami w sposób naruszający przepisy wewnętrzne, nakazujące obchodzenie się ze zwłokami z godnością. Pamiętać bowiem należy, iż zniewaga nie jest przestępstwem intencjonalnym [Kulesza 1984, 170-71]. Zamiar kierunkowy w postaci chęci poniżenia adresata wypowiedzi znieważającej nie stanowi znamienia przestępstwa zniewagi. Wynika to ze sutkowego charakteru przestępstwa zniewagi,

²⁴ Zob. tzw. aferę „Łowców skór”: www.dzienniklodzki.pl/arttykul/225185,lozcz-lowcy-skor-skazani-ale-do-wiezienia-nie-pojda,id,t.html [dostęp: 30.03.2023].

²⁵ Dz. U. z 2020 r., poz. 2134 z późn. zm. [dalej: u.p.p.k.t.n.].

którym to skutkiem jest powstanie ujemnego wyobrażenia o osobie znieważanej w stosunku do powszechnego wyobrażenia o niej przed znieważeniem.

Przekazanie zwłok do celów naukowych wyłącza bezprawność osób wykorzystujących owe zwłoki do tych celów. Stanowi to kontratyp przestępstwa z art. 262 k.k., lecz jak każdy kontratyp ma granice. Usprawiedliwienie czynów *ipsa loquitur* naruszających godność osoby zmarłej celami naukowymi jest niedopuszczalne prawnie i nie wyłącza odpowiedzialności prawnokarnej.

4. WYKORZYSTANIE ZWŁOK DO CELÓW ARTYSTYCZNYCH

W doktrynie istnieje spór co do tego, czy zgoda na wykorzystanie zwłok do celów artystycznych mieści się w granicach kontratypu sztuki określonego w art. 256 § 3 k.k.²⁶ Człowiek ma prawo do decydowania o swoim cielem. Uprawnienie to nie wygasa po jego śmierci [Haberko i Uhrynowska-Tyszkiewicz 2014]²⁷. W przypadku tym zakres możliwości postępowania ze zwłokami wydaje się mieć znacznie szerszy zakres czynnościowy niż przy wykorzystywaniu ich do celów naukowych. Wątpliwe jest przyjęcie wyższości zgody zmarłego nad prawną ochroną jego zwłok. Godność jest jedyną wartością absolutną²⁸ i nie można się jej zrzec, w związku z czym zgoda na wykorzystanie własnych zwłok do celów artystycznych podlega ograniczeniom i w pewnych sytuacjach może być ona nieskuteczna. Nie musi rodzić to jednak pociągnięcia do odpowiedzialności karnej za znieważenie zwłok. Granice kontratypu sztuki uzależnione są od uwarunkowań społecznych, historycznych i kulturowych. Te same czynności wykonywane na zwłokach ludzkich w różnych kulturach mogą być postrzegane odmiennie. Tym samym zakres przedmiotowy czynności znieważenia uzależniony jest od społecznego postrzegania tejże czynności jako znieważającej lub też jako

---

²⁶ Szerzej o kontratypie sztuki: Ciepły 2015, 26-40; Gardocka 2015, 24-30.

²⁷ Rozporządzenie Ministra Zdrowia z dnia 20 lipca 2009 r. w sprawie trybu i warunków przekazywania zwłok do celów naukowych.

²⁸ Glosa do wyroku TK z 5 października 2015 r., K 12/14, www.prawaczlowieka.edu.pl/index.php?orzeczenie=7c9fe6831f52e30e0ede4f8c54fd9bba673e8d8b-b0 [dostęp: 30.03.2023]; www.prawaczlowieka.edu.pl/index.php?orzeczenie=7c9fe6831f52e30e0ede4f8c54fd9bba673e8d8b-b0 [dostęp: 30.03.2023].

wyraz akceptowalnej ekspresji artystycznej. Wolność wyrażania siebie nie jest wartością abstrakcyjną i oderwaną od społecznej rzeczywistości. Dlatego też niektóre jej przejawy podlegają ograniczeniom. W tym przypadku zadaniem prawa jest wyważenie, która wartość jest dla danego społeczeństwa istotniejsza. Konflikt wartości w prawie, w szczególności, gdy jedna z wartości odnosi się do ochrony pośmiertnej wciąż pozostaje żywy w dyskursie naukowym²⁹, jak i prawnym³⁰.

W odniesieniu do zwłok ludzkich kontratyp sztuki znajduje zastosowanie w przypadku zgody osoby zmarłej na wykorzystanie jej zwłok do celów artystycznych. Przy wykorzystaniu bez zgody zmarłego, czyn stanowić może ich znieważenie bądź też zachowanie naruszające przepisy administracyjnoprawne. Przykład stanowią m.in. *The Human Body Exhibition*³¹, na której wystawiono plastynowane zwłoki na widok publiczny lub wystawa szwedzkiego artysty Carl Michael von Hausswolff w Lund, który powiedział, że swoje obrazy malował przy użyciu popiołu z pieców krematoryjnych obozu na Majdanku³². W przypadku pierwszej ze wskazanych wystaw zwłoki zostały przygotowane przez Wydział Anatomii Uniwersytetu Medycznego w Dalian (Chiny)³³. W przypadku wystawy Carla Michaela von Hausswolff toczy się postępowanie karne³⁴.

5. POBRANIE KOMÓREK, TKANEK LUB NARZĄDÓW ZE ZWŁOK LUDZKICH

Zgodnie z art. 4 u.p.p.k.t.n. komórki, tkanki i narządy mogą być pobierane ze zwłok ludzkich po stwierdzeniu ich zgonu. Ustawodawca w art. 5 wskazanej ustawy stanowi, iż jest to dopuszczalne, jeżeli osoba zmarła nie

²⁹ Zob. Najman 2020, 124-27 i wskazana tam literatura.

³⁰ Por. wyrok Sądu Okręgowego w Warszawie z dnia 9 lutego 2021 r., sygn. akt III C 657/19, Lex nr 3169942 zmieniony wyrokiem Sądu Apelacyjnego w Warszawie z dnia 27 lipca 2021 r., sygn. akt I ACa 300/21, oko.press/images/2021/10/Wyrok_I_ACa_300_21.pdf [dostęp: 30.04.2023].

³¹ Zob. www.krakow.po.gov.pl/decyzja-prokuratury-dot.-wystawy-the-human-body-exhibition.html [dostęp: 30.04.2023].

³² Zob. www.bbc.com/news/world-europe-20622289 [dostęp: 30.04.2023].

³³ Zob. www.krakow.po.gov.pl/decyzja-prokuratury-dot.-wystawy-the-human-body-exhibition.html [dostęp: 30.04.2023].

³⁴ Zob. lublin.onet.pl/prokuratura-wszczela-sledztwo-ws-obrazu-malowanego-prochami-z-majdanka/0bsnq [dostęp: 30.04.2023].

wyraziła sprzeciwu za życia³⁵. Jest to tzw. konstrukcja zgody domniemanej (*opting out*) [Haberko 2014a].

Pobrania komórek, tkanek lub narządów mogą dokonywać lekarze, z wyłączeniem lekarzy dentyistów oraz lekarzy wskazanych w art. 9, 9 i 9b u.p.p.p.k.t.n. Na lekarzach ciąży szczególny, prawny obowiązek wynikający z art. 10 u.p.p.p.k.t.n., zgodnie z którym przed pobraniem komórek, tkanek lub narządów są oni zobowiązani do ustalenia, czy osoba zmarła nie wyraziła za życia sprzeciwu w formie przewidzianej w art. 6 u.p.p.p.k.t.n.

Regulacja z art. 4-11 u.p.p.p.k.t.n. stanowi kontratyp dla przestępstwa znieważenia i ograbienia zwłok ludzkich. Zaznaczyć jednak należy, iż pobranie komórek, tkanek lub narządów z ciała osoby zmarłej z naruszeniem przewidzianych procedur nie zawsze będzie podstawą odpowiedzialności prawnokarnej z art. 262 k.k. Warto też podkreślić, że w przypadku uzyskania pobierającego komórki, tkanki lub narządy z ciała osoby zmarłej korzyści majątkowej lub osobistej, czyn podlega kwalifikacji prawnej z art. 44 u.p.p.p.k.t.n. Dochodzi do rzeczywistego niewłaściwego zbiegu między art. 262 k.k. i 44 u.p.p.p.k.t.n., który daje się wyeliminować przy zastosowaniu reguły konsumpcji.

Podkreślenia wymaga również to, iż art. 6 ust. 1 pkt 3 u.p.p.p.k.t.n. stanowi lukę pozwalającą rodzinie zmarłego wyrazić sprzeciw na pobranie komórek, tkanek lub narządów nawet po jego śmierci. Wskazany artykuł daje możliwość wyrażenia sprzeciwu na pobranie komórek, tkanek lub narządów po śmierci w formie ustnej w obecności dwóch świadków, pisemnie przez nich poświadczonego. Ustawa nie określa jakichkolwiek wymagań dla świadków, jak również nie stanowi, kiedy ma nastąpić pisemne poświadczenie. Słuszny jest zatem postulat *de lege ferenda* reprezentowany w doktrynie m.in. przez J. Haberko, aby świadkowie sporządzili dokument potwierdzający złożenie oświadczenia z opatrzeniem go datą i podpisami i by dokonano tego w chwili składania oświadczenia lub nawet, aby jednym z tych świadków była osoba z personelu medycznego niebędąca osobą bliską zmarłemu [Tań 2014b]. Zaznaczyć również trzeba, iż niedopełnienie przez lekarzy obowiązku wynikającego z art. 10 u.p.p.p.k.t.n. może stanowić naruszenie³⁶ art. 8 Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności³⁷.

---

³⁵ Dopuszczalne formy sprzeciwu określa art. 6 u.p.p.p.k.t.n.

³⁶ Zob. wyroki ETCP: z dnia 24 czerwca 2014 r. Petrova vs. Litwa (4605/05) oraz z dnia 13 stycznia 2015 r. Elberte vs. Łotwa (61243/08).

³⁷ Dz. U. z 1993 r., Nr 61, poz. 284.

6. NIEDOPEŁNIENIE OBOWIĄZKU POCHOWANIA ZMARŁEGO

Prawo polskie nie przewiduje obowiązku pochowania osoby zmarłej przez osoby najbliższe. Obowiązująca ustawa o *cmmentarzach i chowaniu zmarłych* nakłada jednak na nich szereg obowiązków, których niedopełnienie stanowi naruszenie przepisów wskazanej ustawy lub rozporządzeń wydanych na jej podstawie i jest wykroczeniem na podstawie art. 18 u.o.c.c.z. W niektórych przypadkach czyny te będą jednocześnie realizować znamię znieważenia i podlegać kwalifikacji prawnej z art. 262 k.k.

Wątpliwość budzi sytuacja, w której gmina zobowiązana na podstawie art. 10 ust. 3 u.o.c.c.z. odmawia zorganizowania pochówku osobie, której zgon nastąpił w obrębie danej gminy. W orzecznictwie judykatury³⁸ i administracji³⁹ wielokrotnie wskazywano, iż gmina nie ma prawa do odmowy pochowania osoby zmarłej w jej obrębie. Gmina nie może uzależniać pochowania osoby zmarłej od dodatkowych warunków (np. trudnej sytuacji materialnej), gdy osoby wskazane w art. 10 ust. 1 u.o.c.c.z. nie korzystają ze swojego prawa do jej pochowania. Kwestią sporną jest jednak to, czy w przypadku, gdy gmina odmawia zorganizowania pochówku danej osobie (np. seryjnemu mordercy) istnieją środki prawne mogące wyegzekwować konkretne zachowanie gminy (np. postępowanie egzekucyjne). Odpowiedź wydaje się być twierdząca. Niedopełnienie obowiązku prawnego przez gminę może wiązać się z jej odpowiedzialnością zarówno na płaszczyźnie cywilnoprawnej, jak i administracyjnoprawnej, a także karnej osób będących zaangażowanych w proces decyzyjny.

---

³⁸ Postanowienie NSA z dnia 28 czerwca 2012 r., sygn. akt I OW 86/12, Lex nr 1335261; wyrok WSA we Wrocławiu z dnia 29 maja 2008 r., sygn. akt III SA/Wr 134/08, Lex nr 506955; wyrok WSA w Gorzowie Wielkopolskim z dnia 15 stycznia 2015 r., sygn. akt II SA/Go 878/14, Lex nr 1623539; wyrok WSA w Gorzowie Wielkopolskim z dnia 5 kwietnia 2018 r., sygn. akt II SA/Go 95/18, Lex nr 2475323.

³⁹ Rozstrzygnięcie nadzorcze Wojewody Dolnośląskiego z dnia 4 maja 2012 r. (NK-N2.4131.401.2012.JB6), Lex nr 1163446; rozstrzygnięcie nadzorcze Wojewody Dolnośląskiego z dnia 21 października 2011 r. (NK-N.4131.864.2011.JT1-1), Lex nr 983680; rozstrzygnięcie nadzorcze Wojewody Wielkopolskiego z dnia 4 maja 2017 r. (KN-I.4131.1.283.2017.16), Lex nr 2287949; rozstrzygnięcie nadzorcze Wojewody Mazowieckiego z dnia 17 kwietnia 2013 r. (LEX-P.4131.11.2013.MRM), Lex nr 1319108; rozstrzygnięcie nadzorcze Wojewody Wielkopolskiego z dnia 10 grudnia 2020 r. (KN-I.4131.1.739.2020.23), Wielk2020, nr 9878; rozstrzygnięcie nadzorcze Wojewody Warmińsko-Mazurskiego z dnia 4 marca 2021 r. (PN.4131.80.2021), Warmi 2021, nr 933.

PODSUMOWANIE

W stosunku do przestępstwa zbezczeszczenia zwłok w polskim porządku prawnym istnieje szereg pozakodeksowych kontratypów, znajdujących zastosowanie wyłącznie do art. 262 k.k. Są to: ekshumacja, sekcja zwłok, zgoda na przekazanie zwłok do celów naukowych, pobranie komórek, tkanek lub narządów ze zwłok ludzkich czy niedopełnienie obowiązku pochowania zmarłego. Kontratypy te mają charakter indywidualny podmiotowo, tzn. mogą być stosowane wyłącznie do podmiotów wskazanych w ustawie. Zarówno ekshumacja, jak i sekcja zwłok są instytucjami znanymi już od starożytności⁴⁰, jednak prawnie dopuszczalne stały się dopiero w XVII w.⁴¹ Polskie regulacje prawne dopuszczają ekshumację i sekcję zwłok jedynie za zgodą wskazanych w przepisach szczególnych organów (prokurator, sąd, inspektor sanitarny, etc.). Kontratypy te są również indywidualne przedmiotowo, tzn. zachodzą jedynie w przypadku zachowania sprawców w sposób zgodny z ustawą (np. przeprowadzenie sekcji zwłok czy ekshumacji według ustalonej procedury) i mogą być popełnione na indywidualnym przedmiocie (zwłoki ludzkie, prochy ludzkie, miejsce spoczynku zmarłego). Tylko wówczas zachodzi wyłączenie odpowiedzialności za znieważenie zwłok lub grobu. Przekroczenie zakresu czynności wynikający z przepisów prawa wyłącza możliwość zastosowania kontratypu. Warto również zaznaczyć, iż wskazane okoliczności wyłączające bezprawność muszą cechować się wskazaną w ustawie celowością. Ekshumacja dopuszczalna jest jedynie w celu przeprowadzenia sekcji zwłok. W przypadku ekshumacji dokonywanej na zarządzenie prokuratora lub zarządzenie albo postanowienie sądu ekshumacja może być dokonana jedynie w celu dokonania oględzin lub otwarcia zwłok (art. 210 k.p.k.) lub w celu zmiany miejsca spoczynku zmarłego. Sekcja zwłok może być przeprowadzona w prawnie określonym celu, tj. ustalenia przyczyny zgonu, ze względów sanitarnych, albo dla celów sądowych lub ubezpieczeniowych.

---

⁴⁰ Zob. www.umb.edu.pl/medyk/tematy/historia/tam,_gdzie_umarli_ucza_zywych [dostęp: 20.04.2023].

⁴¹ Zob. www.polityka.pl/tygodnikpolityka/nauka/245512,1,kosciol-i-medycyna.read [dostęp: 20.04.2023].

PIŚMIENICTWO

- Barcik, Jacek, i Łukasz Pilarz. 2016. „Wykorzystanie zwłok i szczątków ludzkich przez studentów do celów dydaktycznych a przestępstwo znieważenia zwłok z art. 262 § 1 k.k.” *Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych* 4:87-105.
- Bojarski, Tadeusz. 1977. „Typizacja przestępstw i zasada nullum crimen sine lege (wybrane zagadnienia).” *Annales UMCS*, vol. XXIV, 150-52.
- Cieply, Filip. 2015. „O kontratypie sztuki.” *Prokuratura i Prawo* 10:26-40.
- Dercz, Maciej, i Tomasz Rek. 2014. *Ustawa o działalności leczniczej. Komentarz*. Lex nr 8982.
- Gardocka, Teresa. 2015. „Czy w polskim prawie karnym potrzebny jest kontratyp sztuki?” *Palestra* 1-2:24-30.
- Gardocki, Lech. 1990. *Zagadnienia teorii kryminalizacji*. Warszawa: PWN.
- Grzegorzczak, Tomasz. 2014. *Kodeks postępowania karnego. Tom I. Artykuły 1-467. Komentarz*. Warszawa: Wolters Kluwer.
- Haberko, Joanna. 2014a. „Komentarz do art. 5 ustawy o pobieraniu, przechowywaniu i przeszczepianiu komórek, tkanek i narządów.” W Joanna Haberko, i Izabela Uhrynowska-Tyszkiewicz, *Ustawa o pobieraniu, przechowywaniu i przeszczepianiu komórek, tkanek i narządów. Komentarz*, Lex nr 167763.
- Haberko, Joanna. 2014b. „Komentarz do art. 6 ustawy o pobieraniu, przechowywaniu i przeszczepianiu komórek, tkanek i narządów.” W Joanna Haberko, i Izabela Uhrynowska-Tyszkiewicz, *Ustawa o pobieraniu, przechowywaniu i przeszczepianiu komórek, tkanek i narządów. Komentarz*, Lex nr 167764.
- Hofmański, Piotr, i Jacek Satko. 2002. *Przestępstwa przeciwko czci i nietykalności cielesnej. Przegląd problematyki, orzecznictwo (SN 1918-2000), piśmiennictwo*. Kraków: Zakamycze.
- Jankowski, Aleksander, i Andrzej Klonder, red. 2015. *Cywilizacja prowincji Rzeczypospolitej szlacheckiej. Cykl. 2. Nie wszystkich umrę: pamięć o zmarłych w kulturze staropolskiej*. Bydgoszcz: Wydawnictwo Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego.
- Kozłowska-Kalisz, Patrycja. 2016. „Ustawowe znamiona czynu zabronionego.” W *Prawo karne materialne. Część ogólna*, red. Marek Mozgawa, 188-98. Warszawa: Wolters Kluwer.
- Kulesza, Witold. 1984. *Zniestawienie i zniewaga. Ochrona czci i godności osobistej człowieka w polskim prawie karnym – zagadnienia podstawowe*. Warszawa: Wydawnictwo Prawnicze.
- Liszewska, Agnieszka. 2004. *Współdziałanie przestępne w polskim prawie karnym. Analiza dogmatyczna*. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
- Mazurkiewicz, Jacek. 2010. *Non omnis moriar: ochrona dóbr osobistych zmarłego w prawie polskim*. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego.
- Morciniak, Piotr. 2009. „Ludzkie zwłoki jako obiekt badawczy: dowolność działań czy normowanie?” *Diametros* 3, nr 19:78-92.
- Mozgawa, Marek. 2016. „Okoliczności wyłączające bezprawność.” W *Prawo karne materialne. Część ogólna*, red. Marek Mozgawa, 252-306. Warszawa: Wolters Kluwer.

- Najman, Michał. 2020. „Czym (a może kim?) jest osoba zmarła i o konieczności prawnego uregulowania statusu prawnego osób zmarłych – propozycja regulacji de lege ferenda.” *Roczniki Nauk Prawnych* 3:119-36.
- Najman, Michał. 2022. „O pojęciu czci w prawie karnym i granicach jej prawnokarnej ochrony.” *Forum Prawnicze* 5 (73):50-63.
- Paprzycki, Rafał. 2008. „Czy bluźnierca jest przestępcą? Rozważania na temat znamienia „przedmiotu czci religijnej” przestępstwa obrazy uczuć religijnych – art. 196 k.k.”. *Palestra* 5-6:81-90.
- Rybak, Agnieszka. 2014. „Prawnokarna ochrona godności zwłok człowieka.” *Palestra* 1-2: 99-105.
- Stefański, Ryszard. 2004. „Przestępstwo znieważenia zwłok, prochów ludzkich lub grobu (art. 262 k.k.)” *Prokuratura i Prawo* 10:19-28.
- Strauss, Jonathan. 2012. *Human Remains. Human Remains: Medicine, Death, and Desire in Nineteenth-century Paris*. New York: Fordham University Press.

**Pozakodeksowe okoliczności
wyłączające odpowiedzialność karną
za znieważenie zwłok lub grobu**

Streszczenie

W polskim prawie karnym istnieje szereg okoliczności wyłączających bezprawności znieważenia zwłok lub miejsca spoczynku zmarłego. Są to: ekshumacja, sekcja zwłok, wykorzystanie zwłok do celów naukowych, artystycznych lub medycznych, jak również niedopełnienie obowiązku pochowania. Celem artykułu jest przybliżenie czytelnikowi wyżej wskazanych instytucji. Ma on również zwrócić uwagę, iż kwestie dotyczące zwłok ludzkich uregulowane są w wielu aktach zarówno rangi ustawowej, jak i podustawowej, co nastęrcza wielu problemów przy określeniu statusu prawnego ciała człowieka po jego śmierci i w konsekwencji zmusić ustawodawcę do refleksji, iż kwestie te powinny zostać ujęte w jednym akcie prawnym.

Słowa kluczowe: kontratyp; zniewaga; zwłoki

**Extracode Circumstances
Excluding Criminal Liability
for Indignity a Human Corpse or Grave**

Summary

In Polish criminal law, there are a numerous circumstances excluding the illicitness of insulting a corpse or a resting place. These are: exhumation, autopsy, use of the corpse for scientific, artistic or medical purposes, as well as failure to bury the body. The aim of the article is to familiarize the reader with the above-mentioned institutions. It is also intended to point out that issues related to human corpses are regulat-

ed in many acts of both statutory and sub-statutory rank, which causes many problems when determining the legal status of a human body after death and, consequently, forces the legislator to reflect that these issues should be contained in a single piece of legislation.

Keywords: countertype; insult; corpse

Information about Author: MICHAŁ NAJMAN, MA – University of Łódź; correspondence address: ul. Stefana Kopcińskiego 8/12, 90-033 Łódź, Poland; e-mail: michalek5558@wp.eu; <https://orcid.org/0000-0001-8207-8458>